

Dochované stavby inspirované kulturou Dálného východu v památkách zahradního umění v České republice

Lenka KŘESADLOVÁ; Michaela LETÁ

ABSTRAKT: Tento článek se věnuje představení a zhodnocení úzkého segmentu památkového fondu, kterým jsou existující stavby s tematikou Dálného východu v historických zahradách a parcích na našem území. Jedná se o dílčí výsledek výzkumu Metodického centra zahradní kultury v Kroměříži, který pomocí literárních rešerší, archivních průzkumů a terénního šetření mapoval výskyt tohoto typu staveb i celých zahradních okrsků vybudovaných na našem území v orientálním duchu přibližně do roku 1900. Cílem projektu bylo poskytnout ucelený obraz o tomto zatím komplexně nezpracovaném tématu. Bylo identifikováno přes 80 staveb (pavilonů, mostů, mechanických hříček apod.) inspirovaných kulturou Dálného východu. Fyzicky se dochovalo osmnáct pavilonů, dva mosty a zeď ve formě draka. Výsledky projektu byly komplexně publikovány v odborné monografii. Byl tak vytvořen další podklad pro kvalitní zasazení vývoje zahradní kultury na našem území do celoevropského kontextu.

KLÍČOVÁ SLOVA: Orient; drobné zahradní stavby; chinoiserie; jardin anglo-chinois; čínský pavilon; osvícenství

Preserved buildings inspired by the culture of the Far East in garden monuments in the Czech Republic

ABSTRACT: This article deals with the presentation and evaluation of a narrow segment of the heritage property fund, namely existing structures with the theme of the Far East in historic gardens and parks in the Czech Republic. It presents the partial results of research carried out by the Methodical Center for Garden Culture in Kroměříž which focused on this type of buildings and entire garden districts built in the oriental spirit until about 1900. The research was carried out by means of literature, archival and field researches. The aim of the study was to provide a comprehensive picture of this hitherto unprocessed topic. Over 80 garden structures (pavilions, bridges, mechanical toys etc.) inspired by the culture of the Far East were identified. Eighteen pavilions, two bridges and a wall in the form of a dragon have been physically preserved. The results of the project were comprehensively published in a professional monograph. Thus, a further basis was created for a quality insertion of the development of garden culture in our territory into a pan-European context.

KEYWORDS: Orient; small garden structures; chinoiserie; jardin anglo-chinois; Chinese pavilion; enlightenment

1. Orient a orientalismus

Objekty ovlivněné kulturou Dálného východu se často označují jako orientální. Tento termín má však výrazně širší obsahový záběr. Termín Orient je odvozen od latinského slova *oriens*, který znamená místo na východě, kde vychází Slunce. Nejčastěji je s tímto pojmem spojován Dálný východ, tedy území Číny, Koreje a Japonska. V Evropě je dále za Orient v širším slova smyslu považován i jih a východ středomořské pánve nazývaný obecně Blízkým východem. I pojem orientalismus má řadu poloh. V nejširším slova smyslu zahrnuje kulturu a životní styl afrických a asijských národů. V užším slova smyslu je chápán jako souhrn umělecké tvorby zemí Orientu. V nich byla hledána inspirace pro novou tvorbu v Evropě. Jako orientalismus jsou označovány také plody této inspirace,

které vyjadřovaly subjektivní evropský pohled na Orient. Ten se během času postupně měnil.¹ Záliba v orientálních motivech neodmyslitelně patřila k novověké Evropě a zanechala stopy v mnoha uměleckých odvětvích včetně zahradní kultury. Zájem o luxusní zboží, jako byl porcelán, hedvábí a lakované předměty dovážené z Dálného východu, především z Číny, se po Evropě rozšiřoval od 60. let 17. století. Jejich vlastnictví se brzy stalo prestižní záležitostí. Nejdříve doplňovaly existující sbírky umění a kuriozit v „kunstkomorách“ šlechtických sídel. Záhy pro ně začaly být budovány speciální kabinety. Se vzrůstající oblibou těchto předmětů přichází i rozvoj výroby jejich evropských napodobenin. Ty se staly dostupnější a umožnily velký rozmach čínské módy na kontinentě. Tato móda vrcholila v období rokoka asi v le-

tech 1730–1780, svou atraktivitu si však udržela až do 20. století.² Blízký východ a jeho umění byly Evropanům mnohem dostupnější a obě kultury se po staletí vzájemně ovlivňovaly, aniž by tomu byla věnována pozornost. Již v 16. století dovoz cibulovin, jako byly tulipány nebo hyacinty, zasáhl do vzhledu renesančních zahrad, ale i malířství. Uměleckořemesl-

■ Poznámky

1 Veronika Vránová, *Oázy v srdci Evropy. Orientalismus v české architektuře 19. století* (diplomní práce), KTF UK, Praha 2016, s. 13.

2 Lucie Olivová, *Východní poblouznění*, in: Lenka Křesadlová, Michaela Letá et al., *Stavby s orientální tematikou v památkách zahradního umění v ČR*, Kroměříž 2021, s. 9–14.

1

2

Obr. 1. Čínské tištěné obrázky ve výzdobě tzv. malého kabinetu na zámku Veltrusy. Foto: Ivana Dandová, 2021.

Obr. 2. Ilustrace orientálních staveb v knize J. B. Fischera z Erlachu z roku 1725. Převzato z: Johann Bernhard Fischer von Erlach, *Entwurf einer historischen Architektur in Abbildungen verschiedener berühmter Gebäude des Alterthums und fremder Völker*, 1. vyd., Vídeň 1721, sv. 2, obr. XII.

né předměty jako keramika, výrobky z kovu, zbraně či koberce se stávaly také vítanou součástí zámeckých sbírek, ale jejich obliba nikdy nekulminovala v takovém „šílenství“ jako u zboží z Dálného východu. Obecně lze říci, že se inspirace z Dálného východu promítly nejprve do interiérů a teprve v 18. století do architektury staveb, a to především u drobných staveb v zahradách a parcích. Ozvuky muslimského umění se v Evropě více projevily v samotné architektuře než ve výzdobě interiérů. Svůj vzestup zaznamenaly především v 19. století.

Tento článek se věnuje pouze vlivům Dálného východu v našem zahradním umění a představuje dílčí výsledky výzkumu, který byl v celé šíři zaměřen na identifikaci staveb ovlivněných jak Dálným, tak Blízkým východem, vyjma Egypta, jehož kultura se vyznačuje řadou specifík oproti běžnému islámskému umění. Památky zahradního umění, respektive drobná zahradní architektura na našem území, nebyly v minulosti podrobeny systematictějšímu výzkumu. Metodické centrum zahradní kultury v Kroměříži má ambici tento handicap postupně zmírnit. Mapování staveb s orientální tematikou bylo prvním krokem při plnění tohoto dlouhodobého cíle. V rámci výzkumu byly provedeny jak literární rešerše, tak archivní průzkum a terénní šetření. Podařilo se nalézt informace o existenci devíti desítek staveb odrážejících zálibu

v orientálních vzorech, umístěných v zahradách a parcích přibližně do roku 1900. Většina se však do dnešních dnů nedochovala. V článku je představeno a zasazeno do dobového kontextu 18 stále existujících nebo dle dobových předloh obnovených staveb zahradních pavilonů, v jejichž architektuře se odrazily motivy z Dálného východu. Tyto stavby jsou seřazeny chronologicky dle doby svého vzniku.

II. Motivy z Dálného východu v evropském zahradním umění

Jako první se objevují jednotlivé stavby ovlivněné evropskou představou o orientální kultuře již v barokních a později rokokových zahradách. Nejznámější byl soubor staveb nazývaných Trianon de Porcelaine v zahradách ve Versailles, který nechal postavit Ludvík XIV. již roku 1671. Jeho architektura však byla ryze evropská, Orient měly připomínat modrobílé porcelánové dlaždice, které zdobily stěny i střechní jednotlivých objektů. Souviselo to s tím, že v 17. a na počátku 18. století byla představa Evropanů o především čínské kultuře velmi povrchní. Architektura nebo dokonce podoba zahrad byla známa pouze z několika málo autentických vyobrazení nebo stylizovaného dekoru na porcelánu a dalších dekoračních předmětech. Jedním z prvních širěji dostupných grafických děl přinášejících věrnější obraz čínské skutečnosti se stala v roce 1721 kniha Johanna Bernharda Fischera z Erlachu *Entwurf einer historischen Architektur*...³ Dále se jednalo o rytiny Mattea Ripy, které zobrazovaly mimo jiné čínské paláce i okolní krajinu plnou hor a jezer. Dalšími důležitými zdroji poznání čínské kultury se staly zprávy jezuitských misiónářů, kteří se zde pokoušeli šířit křesťanství. Část těchto zpráv zveřejnil J.-B. du Halde roku 1735 v souhrnném díle *Description géographique*

que, historique...⁴ Z roku 1743 pak pochází Attiretův dopis popisující císařské zahrady v Pekingu, přeložený do angličtiny roku 1751. Tato díla ovlivnila v počátku především anglické tvůrce při koncipování myšlenky nové zahrady, v níž již byla jednotlivým rostlinám dána volnost růstu a celek měl přinášet obrazy ideální krajiny různých typů a nálad.⁵

První zahradní stavby snažící se napodobit orientální architekturu měly především prohnuté střechy s přesahujícím mírně zvednutým okrajem a výmalbu inspirovanou čínskými vzory. Pomineme-li několik paláců a zámeků v Drážďanech a okolí z 20. let 18. století, objevují se ve 30. a 40. letech především v Anglii a ve Francii. Jejich velkou oblibu pak odstartovalo jak teoretické, tak faktické dílo anglického architekta Williama Chamberse (1723–1796), který se účastnil několika cest do Číny a tyto zkušenosti využil k vytvoření vlastního obrazu orientální zahrady. Ten byl od skutečnosti sice velmi vzdálen, ale přesně vyhovoval vkusu části tehdejší společnosti, toužící po pestrosti

■ Poznámky

3 Johann Bernhard Fischer von Erlach, *Entwurf einer historischen Architektur in Abbildungen verschiedener berühmter Gebäude des Alterthums und fremder Völker* [Nástin historické architektury v ilustracích slavných staveb starověku a cizích národů], 1. vyd., Vídeň 1721.

4 Jean-Baptiste du Halde, *Description Géographique, Historique, Chronologique, Politique, Et Physique De L'empire De La Chine Et De La Tartarie Chinoise*... [Zeměpisný, historický, chronologický a fyzikální popis Čínského císařství a Čínského Tartárie,...], Paris 1736.

5 Lucie Olivová, Čínské zahrady a krajina v literatuře a dobových ilustracích, in: Lenka Křesadlová – Michaela Letá et al., *Stavby s orientální tematikou v památkách zahradního umění v ČR*, Kroměříž 2021, s. 35–41.

3

4

Obr. 3. Výzdoba sály terreny v Budišově. Foto: Lucie Olivová, 2015.

Obr. 4. Hudební pavilon v zámecké zahradě v Českém Krumlově. Foto: Lenka Křesadlová, 2016.

a exotičnu. Jeho díla *Designs of Chinese Buildings...* (1755)⁶ a *Dissertation on Oriental Gardening* (1772)⁷ doplněná četnými vyobrazeními podnítila tvorbu řady orientálních zá-
koutů v tehdejších zahradách, a to především ve Francii i dalších částech kontinentální Evropy. V samotné Anglii měl v oboru zahradního umění velkou konkurenci v tvorbě Lancelota Browna (1716–1783), který ve svých kompozicích se stavbami pracoval naopak velmi stříd-
mě. Nejvýznamnější realizací Williama Chamberse v Anglii byla úprava Kew Garden se stavbou proslulé čínské pagody, mešity nebo pavilonu ve stylu španělské maurské architektury. Ve Francii se i pod vlivem díla Williama Chamberse začalo pro první krajinářské zahrady používat označení anglo-čínská zahrada (*jardin anglo-chinois*). Tyto zahrady se vyznačovaly množ-
stvím drobných zahradních staveb, z nichž ně-
které bývaly postaveny v čínském či orientál-
ním stylu. Velmi rané použití staveb v čínském
stylu se objevilo také na území dnešního
Německa, konkrétně v letním sídle Fridricha II.
pruského (1712–1786) u Postupimi. V zámeč-
kém areálu nazvaném Sanssouci byly v letech
1755–1764 vybudovány rozměrný Čínský pavi-
lon, Čínská kuchyně a Čínský most, které v ro-
ce 1772 doplnil Dračí dům v podobě několika-
stupňové pyramidy. Jejich použití v zahradní
kompozici mohlo souviset s příklonem Fridri-
cha II. ke svobodnému zednářství. Dálný východ
si tehdejší osvícenci a členové zednářských lóží
značně idealizovali. V jejich představách se je-
dnovalo o místo bez krvavé historie, kde je pre-
ferováno vzdělání, vnitřní mír a střídmost, tedy

ideály, ke kterým chtěli osvícenci směřovat.⁸

Budováním orientálních okrsků v zahradách se
k této myšlence symbolicky hlásili. Na poptáv-
ku po orientálních stavbách v zahradách rea-
govaly i dobové zahradnické knihy a vzorníky.
Mezi nejvlivnější díla lze zařadit práce bratrů
Williama a Johna Halfpenneho (1755),⁹ sou-
borné svazky od Georgese-Louise Le Rougea
(1776, 1784)¹⁰ a především *Ideenmagazin*¹¹
vydávané J. G. Grohmannem v Lipsku mezi le-
ty 1796–1821, v nichž přibližně pětina prezen-
tovaných staveb nesla orientální rysy.

III. Motivy z Dálného východu v zahradním umění českých zemí

Mezi zámkem a zahradou – sala terrena v Bu- dišově

Na našem území byl první projev obliby čín-
ských motivů v zahradní architektuře zazname-
nán ve výzdobě tzv. sály terreny v Budišově
u Třebíče. Strop zdejší sály terreny, která v ob-
dobí baroka propojovala zámek se zahradou,
byl pravděpodobně ve 20. letech 18. století vy-
malován na tehdejší dobu velmi netradičně
motivy orientální krajiny či zahrady na sytě azu-
rovém pozadí. Jsou zde zachyceny různé typy
altánků, lodě, stromy, ptáci a vše je doplněno
ženskými postavami. Neznámý autor zde pou-
žil oblíbený námět čínského malířství „dvorní
dámy v palácové zahradě“. Štukatura na klen-
bě zobrazuje mimo jiné draky a hady stylizova-
né v evropském duchu.¹² Není doloženo, zda
se tato výmalba později stala inspirací pro vý-
stavbu pavilonů v některé z osvěcenských za-
hrad, ale v době jejího vzniku se před salou
terrenou rozprostírala formálně řešená barok-
ní zahrada. Použití orientálních motivů ve vý-
zdobě tohoto typu prostoru je velmi neobvyklé,
jiný příklad na našem území není doložen.

Pod křídly rokokoa

První zprávy o použití orientálních staveb
v zahradě na našem území pocházejí již z polo-
viny 18. století. Hrabě Josef Albert Hodic
(1706–1778), s vazbami na pruský dvůr, vytvo-
řil u zámku Slezské Rudoltice ve 40.–70. le-
tech 18. století sentimentální zahradu, jejíž po-
pisy zmiňují existenci čínského okrsku, ve
kterém se konaly slavnosti s herci v kostý-
mech mandarinů. Tato zahrada však po smrti
hraběte zcela zanikla.¹³

■ Poznámky

6 William Chambers, *Designs of Chinese Buildings: Furni-
ture, Dresses, Machines, and Utensils. Engraved by the
Best Bands, from the Originals Drawn in China*, London
1757. Dostupné z: https://archive.org/details/Designs_Chinese00Cham, vyhledáno 20. 8. 2021.

7 William Chambers, *A Dissertation on Oriental Gardening*,
London 1772. Dostupné z: <https://archive.org/details/planselevationss0000cham>, vyhledáno 20. 8. 2021.

8 Jiří Beránek, *Tajemství lóží*, Praha 1994, s. 58–59.

9 William Halfpenny – John Halfpenny, *Rural Architecture
in The Chinese Taste*, 3. vyd., London 1755.

10 Georges-Louis Le Rouge, *Jardins Anglo-Chinois à la
mode: 21 Cahiers*, Paris 1776–1791. Dostupné z: https://archive.org/details/gri_33125008481703/mode/2up,
vyhledáno 20. 8. 2021.

11 Johann Gottfried Grohmann, *Ideenmagazin für Liebha-
ber von Gärten, englischen Anlagen und für Besitzer Von
Landgärten*, Leipzig 1796–1806. Dostupné z: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ideenmagazin>, vyhledáno
20. 8. 2021.

12 Lucie Olivová, Čínské komnaty v Čechách a na Mora-
vě: výzdoba stěn, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018,
č. 2, s. 151–158.

13 Milan Myška, *Hrabě Hodic a jeho svět: zámecká kulta-
ra ve Slezsku mezi barokem a osvícenstvím*, Ostrava
2011, s. 131–138.

5

6

Obr. 5. Taneční pavilon zámku Bon Repos. Foto: Lucie Olivová, 2014.

Obr. 6. Interiér tanečního pavilonu zámku Bon Repos. Foto: Lucie Olivová, 2014.

Dá se předpokládat, že se orientální motivy mohly promítnout již do podoby některých pavilonků v rokokových zahradách. Jediným dochovaným z nich je tzv. Hudební pavilon z roku 1752 v zámecké zahradě v Českém Krumlově. Objevuje se zde motiv dvoupatrové střechy s mírně zvednutým okrajem. V interiéru se nachází výmalba s motivem čtvera ročních dob. Alegorie léta je zpodobněna jako dva putti ukrývající se před žhavým sluncem pod parapíčkem orientálního tvaru. Původně pavilon sloužil jako vyhlídkový bod uprostřed labyrintu, dnes je součástí krajinářsky upravené kompozice.

Za velmi zajímavý objekt z pohledu zkoumané problematiky lze označit taneční pavilon v areálu zámku Bon Repos v katastru obce Stará Lysá. Byl postaven v roce 1770 pro pražského arcibiskupa Antonína Petra Příchofského (1707–1793).¹⁴ Přízemní budova obdélného charakteru má pouze jednu kratší fasádu (obrácenou k hlavní budově) opatřenou štuky. Ostatní fasády zůstaly jednoduché hladké, což bylo pro dané období velmi neobvyklé. Při pohledu z okolních zahradně upravených ploch může pavilon připomínat některé stavby zachycené na rytinách čínských zahrad od Mattea Ripy. Lze jej také označit za zhmotnění střídmosti, jednoho z atributů, které obyvatelům Dálného východu přirklí osvícenci. V interiéru se pak nachází klenba, na které jsou namalovány orientální krajiny se stavbami, cizokrajnými zvířaty a rostlinami i několik postav Číňanů. V evropském prostředí je velmi obtížné pro tuto stavbu nalézt analogie. V roce 2008 byla dokončena památková obnova objektu, nadá-

le je kvalitně udržován a nachází se v dobrém technickém stavu.

První krajinářské parky ve Vlašimi a Krásném Dvoře

Fyzicky se zachovaly i dva čínské pavilony vybudované v 80. letech 18. století v našich nejranějších krajinářských parcích ve Vlašimi a Krásném Dvoře u Podbořan.

O několik málo let starší je čínský pavilon ve Vlašimi. Zůstal jednou z mála fyzicky dochovaných staveb z původně programově velmi bohatého sentimentálního parku, který byl zakládán u venkovské rezidence šlechtického rodu Auerspergů od 70. let 18. století. Nejvýstavnější část celého areálu parku tvořil čínský oksek. Jednalo se o rozlehlý palouk, na kterém se nacházely velký čínský pavilon, voliéra, kavárna, kulečnickový pavilon a dva kruhové bazény s vodotrysky. Celá plocha palouku byla řešena jako květinový parter s ornamentem, který kombinoval asijské a evropské vzory. Čínský pavilon, zděná patrová osmiboká stavba se sálem a vyhlídkovým ochozem v prvním patře, byl přístupný pomocí vedle stojící schodišťové věže a spojovacího mostku s několika lucernami. Vstup do věže zajišťovala rampa lemovaná lucernami nebo malá grotta pod věží. V přízemí pavilonu mezi podpůrnými sloupy se nacházel volný odpočinkový prostor přímo propojený s okolní zahradní úpravou. V roce 1779 vznikl model pavilonu, hrubá stavba byla hotová v roce 1780 a v následujícím roce probíhala výzdoba interiéru. Malíř Hermann Kuen z Vídně vymaloval pavilon motivy exotických rostlin a zvířat. Pavilon i věž byly zvenku natřeny červenou a zelenou barvou a střecha ověšena skleněnými zvonky. V horním salonu stála křesla potažená zeleným atlasem se zlatou výšivkou postav Číňanů, ve spodním sále se nacházely čtyři barevné stolký, u nichž mohlo pohodlně sedět až 24 osob. Pro ochranu pří-

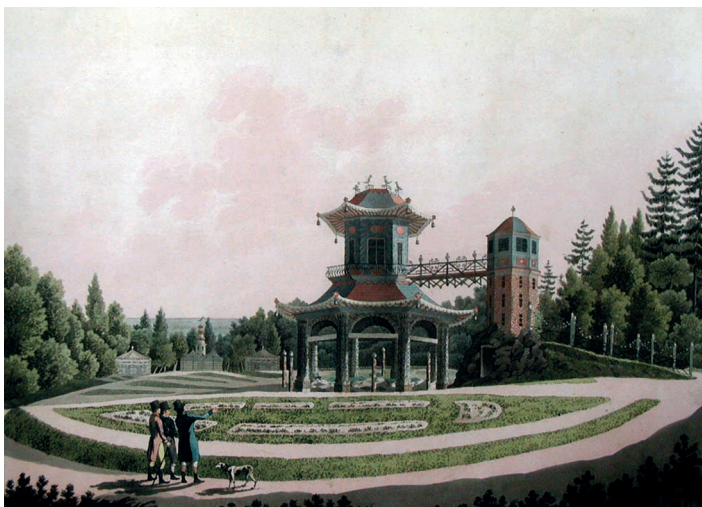
tomných před deštěm či sluncem byl prostor mezi sloupy pavilonu doplněn plátěnými malovanými roletami.¹⁵ V této podobě je pavilon zachycen na dobových vyobrazeních z počátku 19. století. V roce 1865 byl Čínský pavilon výrazně přestavěn. Došlo především ke zboření schodišťové věže. Sál v patře byl zpřístupněn pomocí nového točitého schodiště umístěného do středu stavby. Objevuje se i nová stánová střecha zakončená hroty s plechovým dráčkem a nové detaily ve výzdobě fasády. Původní skleněné zvonky nahradily plechové, čímž zanikla zvuková kulisa stavby. V té době se v čínském okrsku již nenacházely původní doprovodné stavby ani výsadby květin. V letech 2006–2008 proběhla obnova pavilonu, která tyto změny respektovala až na barevnost střechy, která se vrátila do podoby zachycené na vyobrazeních z počátku 19. století.

Je velká škoda, že při přestavbě pavilonu v roce 1865 došlo ke ztrátě věže. Stavba přístupná pomocí vedle stojící schodišťové věže nebyla nalezena ani v běžných dobových vzornících, ani v současné literatuře mapující toto téma v okolních evropských státech. Lze ji tedy označit za unikátní v evropském měřítku. V konstrukci pavilonu se s velkou pravděpodobností odrazila osobní invence Viléma I. z Auerspergu (1749–1822), aktivního svobodného zednáře. Veronika Pincová ve svém pojednání o zednářské zahradě ve Vlašimi píše: „Boční věž upoutávala svou neobvyklou architekturou. Byla nepohodlně úzká a vinou úzkých

■ Poznámky

¹⁴ Zuzana Benešová, *Bon Repos a barokní památky v okolí Lysé nad Labem* (diplomní práce), KTF UK, Praha 2015, s. 58.

¹⁵ Jindřich Nusek, *Stavby s orientální tematikou v zámekém parku ve Vlašimi*, in: Křesadlová – Letá (pozn. 2), s. 207–223.

7

Obr. 7. Vlašimský čínský pavilon se schodišťovou věží na kolorované grafice V. Bergera podle kresby A. Pucherny z roku 1802. Fotoarchiv Muzea Podblanicka.

Obr. 8. Současný stav čínského pavilonu ve Vlašimi. Foto: Michaela Letá, 2020.

Obr. 9. Detail výzdoby čínského pavilonu ve Vlašimi. Foto: Michaela Letá, 2020.

8

oken nepřijemně temná, ale výstup na ni vedl nahoru. Při dostatečném zvětšení vyobrazení tohoto objektu je patrné, že věž byla postavena na skále, do které bylo možné vstoupit, čímž byla objasněna celá interpretace tohoto zátiší. Skalní útvar znázorňoval grotu, která v zednářství symbolizuje temnotu a nevědomost hledajících před přijetím do lóže, tedy před získáním světla. Po přijetí do zednářské lóže začíná pro svobodného zednáře obtížná a náročná cesta duchovního růstu, jakéhosi budování osobního Šalamounova chrámu, symbolu dokonalosti. Náročnost tohoto vze-stupu z groty dobře vyjadřovala úzká a temná věž. Po dosažení určitého stupně duchovního růstu se svobodný zednář pracoval ke světlu, což vyjadřovala horní část věže s velkými okny. Odtud již vedla cesta po řetězovém mostu do horního sálu čínského pavilonu, tedy do vlastního Konfuciova domu (domu duchovního vůdce).¹⁶

S věží zmizela původní idea stavby. Byla se-třena její funkce jako symbolu a poselství. Zů-stala zachována pouze funkce vyhlídkového místa. Možnost jejího naplňování však omezila okolní narůstající vegetace. Na míru autentici-ty stavby má negativní vliv také změna původ-ního prostředí, respektive okolí. Dnes je tato stavba především zajímavou pohledovou domi-nantou, hlavním návštěvnickým cílem, a dá se říci i symbolem celého vlášimského parku. Svým novým vzhledem po přestavbě se stavba přiblížila dobové architektonické produkci. Vlo-

žením středového schodišťového tubusu navíc došlo k porušení části výmalby stropu v příže-mí i parketové podlahy sálu v patře. I tak lze vlášimský pavilon označit jako nejkomplexněji zachovaný čínský pavilon v České republice. V Muzeu Podblanicka zůstaly zachovány i ně-které artefakty z původního vybavení horního sálu stavby. Díky pečlivé archivní práci PhDr. Jindřicha Nuska je velmi podrobně popsána podoba i využívání stavby v době její největší slávy.

Park v Krásném Dvoře u Podbořan je jedním z nejstarších krajinářských parků v českých ze-mích. Byl budován převážně ve dvou posled-ních desetiletích 18. století Janem Rudolfem Černínem z Chudenic (1757–1845). Jednotli-vé části vložené částečně do porostů bývalé obory tvoří různé na sebe navazující scenerie, obvykle s ústřední stavební dominantou. Pod-statná část těchto parkových staveb byla kon-cipována jako zděná a i díky tomu zůstala zachována. Ústředním bodem jedné ze scene-rií byl také čínský pavilon. Jeho stavba spolu s úpravou okolí je v účtech doložena v letech 1784–1787.¹⁷ Později se ještě pracovalo na výzdobě. Původně se jednalo o osmibokou stavbu se zděnou lucernou ukončenou něko-likapatrovou zvonkohrou. Lucerna byla opatře-na drobným ochozem se zábradlím. Do pavilo-nu se vstupovalo dvěma protilehlými dveřmi, které doplňovala pětice oválných oken. Dobo-vé vyobrazení z přelomu 18. a 19. století uka-zuje vnější fasádu rozdělenou pomocí malby na pravidelné čtverce a obdélníky vyplněné or-namenty v bílé a modré barvě, tedy imitující obklad z porcelánových dlaždic. Také střecha byla dvojbarevná. Žlutá a modrá barva se stří-daly ve vodorovných pruzích. V interiéru se na-cházel salon potažený žluto-bílou látkovou tapetou a vybavený stejně barevně řešenými poduškami nebo porcelánem s orientálními vzory. Nebylo přesně zjištěno, kdy došlo ke

9

změně barevnosti fasády pavilonu, ale první fo-tografie ze závěru 19. století ji již ukazují jako monochromní, kontrastující s tmavší, již také pouze jednobarevnou střechou. Oproti původní-mu vyobrazení se v lucerně objevila oválná ok-na. Ve 20. století začala stavba chátrat a prav-děpodobně v 60. letech proběhla její stavební obnova. Ta dala pavilonu dnešní vzhled, řada detailů při ní zmizela nebo byla pozměněna. Zcela jiný tvar dostala zvonkohra na vrcholu pavilonu, která již postrádá zvonečky, bylo zru-šeno zábradlí okolo lucerny a zaslepena okna

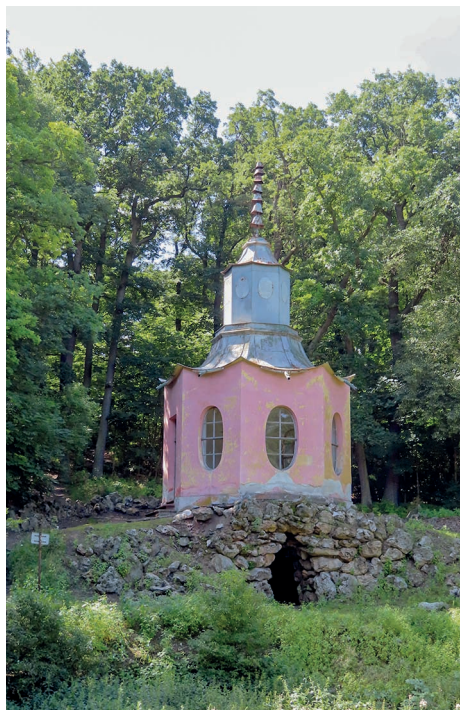
■ Poznámky

16 Veronika Pincová, Historie vlášimského zednářského parku, *Sborník národního muzea v Praze*, řada A – Histo-rie, 2015, č. 3–4, s. 55–62.

17 Markéta Šantrůčková, *Krajinářská tvorba Jana Rudolfa Černína: vznik a vývoj parků v Krásném Dvoře, Jemčině, Petrohradě a Chudenicích*, Praha 2014.

10

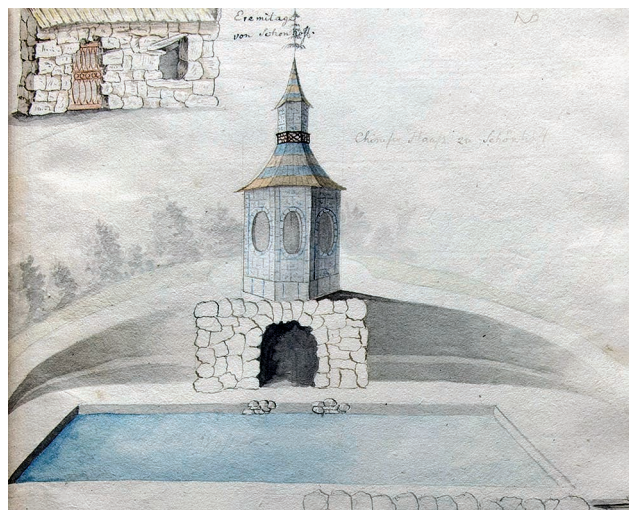

12

Obr. 10. Vzhled čínského pavilonu v Krásném Dvoře na počátku 20. století. Převzato z: *Náš Krásnodvorský z. s.*, dostupné z: <https://krasnodvorko.webnode.cz/historicke-foto/>, vyhledáno 6. 8. 2021.

Obr. 11. Nejstarší vyobrazení čínského pavilonu v Krásném Dvoře okolo roku 1800. NPÚ, ÚPS v Kroměříži, historický knihovní fond SH Pernštejn, ZK PE 2271.

Obr. 12. Současný stav čínského pavilonu v Krásném Dvoře. Foto: Michaela Letá, 2021.

11

v ní. Také růžová barva fasády působí poněkud násilně.

Čínský pavilon se stal součástí komponované scenerie situované na uměle vytvořených terasách. Byl umístěn v nejvyšším bodě terénu před hustým porostem stromů. Z oken se otevíral pohled do okolní krajiny. Jeho spodní část pak tvořila umělá jeskyně z čedičových kamenů. Navazující pěšina a schodiště opět lemowały pečlivě vyskládané kameny. Do jeskyně byla přivedena voda, která přetékala do velkého bazénu obdélného tvaru před pavilonem. Bazén lemovalo zábradlí v černínských rodových barvách, v modré a červené. Hlavní funkcí bazénu však bylo zadržovat vodu pro nedaleký velký umělý vodopád. Obě tyto scenerie na sebe navazovaly a měly do kompozice parku vnést iluzi horské krajiny, která se v 18. století nově stala předmětem obdivu. Zatímco v předcházejícím období převažoval spíše odpor nebo nezáměr, pro osvícenství se horská krajina stala vzorem nespoutané ideální krajiny a symbolem svobody lidského ducha. Byla definována i nová estetická kategorie označená jako „malebno“, tedy „krása nahánějící hrůzu“. Dá se říci, že první vyobrazení čínské krajiny a zahrad fascinovala Evropany i díky tomu, že zde podstatnou roli hrály různé skalní útvary, což se vhodně propojilo s právě probíhající změnou estetického vnímání krajiny, kterou Evropa procházela. Lidé žijící v horách, především Švýcaři, pak byli vnímáni jako čistý, civilizací nezkažený národ, tedy obdobně jako obyvatelé Dálného východu.¹⁸ Právě reflexi těchto vlivů můžeme hledat ve ztvárnění čínského okrsku krásnodvorského parku. Nejprve spíše poklidně působící světlem zalitá horská scenerie se zaoblenými pečlivě poskládanými kameny, orientálním pavilonkem a zvukem zvonků kontrastuje s navazujícím dunícím vodopádem, nespoutaným živlem řítícím se přes skaliska a nahánějícím hrůzu.

Také v dobových vzornících byly často prezentovány orientální pavilony umístěné na skalnatém útesu nebo jeskyni. Typově se pavilon v Krásném Dvoře blížil pavilonu v Rambouillet, který publikoval Le Rouge (1784), nebo pavilonu ve Folie Saint James. Oba však později zanikly, stejně jako čínský pavilon v parku v Červeném Dvoře, který byl umístěn na vrcholu uměle vytvořeného horského ostrova. V nedávné době byl obnoven čínský pavilon na přírodní skále v německém Altensteinu.

Čínský pavilon v Krásném Dvoře neměl a nemá tak dominantní postavení v celkové kompozici parku jako pavilon ve Vlašimi. Je jedním z mnoha zastavení, která stále napomáhají k naplňování původního poslání parku, jímž nebyla pouhá rekreace a prezentace, ale také vzdělávání a kultivace ducha. V jeho případě zůstalo zachováno v původní kvalitě a ideové náplni okolí stavby, ochuzené pouze o některé prvky vinou chátrání. Celková koncepce pavilonu v horské krajině je stále čitelná. I proto by bylo žádoucí připravit a realizovat obnovu stavby, která by její vnější vzhled vrátila alespoň do podoby zachycené na nejstarších dochovaných fotografiích. Nárůst okolní vegetace také znemožňuje naplňování jeho funkce vyhlídkového místa.

Zahrady pod hradem Pernštejn

Další dochovaný čínský pavilon se nachází v obnovené zahradě pod hradem Pernštejn. Ta byla založena v letech 1802–1806 Ignácem Schröffelem z Mannsbergu (1731–1805) a jeho synem Franzem (1773–1806) ve výrazně svažitém terénu. Během čtyř let vznikla kompozice tvořená bohatým souborem drobné ar-

■ Poznámky

¹⁸ Karel Stibral, *O malebnu*, Brno 2011, s. 15, 35.

13

Obr. 13. Čínský pavilon na Pernštejně před obnovou. Foto: Lenka Křesadlová, 2007.

14

Obr. 14. Interiér čínského pavilonu na Pernštejně. Foto: Veronika Skálová, 2020.

Obr. 15. Čínský pavilon na Pernštejně s přilehlou zahrádkou. Foto: Michaela Letá, 2021.

Obr. 16. Model původního vzhledu čínského pavilonu na Pernštejně. Foto: Lenka Křesadlová, 2021.

chitektury. Čínský pavilon byl jednou z prvních budovaných staveb, zmínky o něm pocházejí již z roku 1802.¹⁹ Jedná se o přízemní osmibokou stavbu s mírně vyvýšenou podlahou, takže se do ní vstupovalo po několika schodech. Stěny prolamovala velká okna se segmentovými záklenky. Základní barvou fasády byla růžová. Orientální nádech propůjčovala stavbě především střecha a výzdoba interiéru. Původní střecha měla úzce jehlancovitý tvar s prohnutými žebry a přečínajícím okrajem. Byla opatřena červeným nátěrem a doplněna plechovými okapy a kamennými chrličy na nárožích. Vrchol střechy zdobila plechová špice ve tvaru vázy. Dnešní zjednodušenou podobu získala střecha v letech 1840–1841. Interiér stavby doplňovala malířská výzdoba zobrazující exotické rostliny a ptáky i iluzivní průhledy do krajiny s orientální architekturou. Autorem výmalby byl pravděpodobně brněnský malíř Ignác Mayer ml. Pavilon byl vybaven tzv. čínským nábytkem, který zahrnoval šest pohovek a osm křesel potažených kanafasem.²⁰

Čínský pavilon zde kupodivu nebyl zasazen do horské scenerie, kterou by nebylo tak těžké vytvořit i díky existenci přirozených kamenných výchozů, ale byl situován do rovinaté části zahrady pod svahem. Při znalosti dobového kontextu toto umístění nepůsobilo logicky až do provedení nedestruktivního archeologického výzkumu, který v okolí stavby objevil existenci zaniklého systému vodotečí a rybníku. Ty tvořily

ly součást orientální zahrádky doplněné několika můstky, pěšinami a pravděpodobně květinovými záhony.

Vypovídající dobová vyobrazení původního čínského pavilonu ani okolní úpravy se nedochovaly, proto se při obnově dokončené v roce 2020 vycházelo z archeologických nálezů a dobových analogií. Pavilon byl pouze opraven a šindelová střecha nahrazena plechovou nezměněného tvaru. Model původního vzhledu střechy pavilonu je pak možné nalézt ve vstupní expozici věnované historii zahrady. Restaurováním prošla také vnitřní výmalba pavilonu.

Úpravou střechy ve 40. letech 19. století ztratil čínský pavilon v pernštejnské zahradě vnější orientální vzhled. Absence věrohodných podkladů pro obnovu střechy do původní podoby lze velmi želeť i proto, že obnovou autenticky dochovaných vodních prvků a dalších konstrukcí mohla být znovuvytvořena v evropském měřítku poměrně unikátní kompozice, jejíž orientální vzhled současná podoba pavilonu zeslabuje. Za cenné lze označit dochování originální iluzorní výmalby pavilonu, kterou máme archivně doloženou i u řady dalších, většinou již zaniklých staveb (Veltrusy, Kroměříž, Kunštát). Fyzicky se dochovala zde a ve Vlašimi.

Dřevěné pavilony ve Slavkově a Karlových Varech

Zámecký areál ve Slavkově, hlavní sídlo knížete z Kounic a Rietbergu, získal v průběhu 18. století barokní podobu. V jeho závěru se

15

16

■ Poznámky

¹⁹ Lenka Kalábová – Lenka Šabatová, *Zahrady a drobné zahradní architektury SH Pernštejn* (stavebně-historický průzkum), Brno 2003, s. 44–45.

²⁰ Lenka Kalábová, „Umění zde svádí těžký boj s přírodou“. Příspěvek k historii pernštejnského parku, *Opuscula Historiae Artium* 65, 2016, č. 1, s. 18–33.

17

18

19

20

21

Obr. 17. Podoba čínského pavilonu ve Slavkově po roce 1900. Městský úřad Slavkov.

Obr. 18. Mayerův pavilon v Karlových Varech po obnově. Foto: Lubomír Zeman, 2021.

Obr. 19. Čínský pavilon ve Slavkově po obnově. Foto: Gabriela Stögerová, 2021.

Obr. 20. Vyobrazení čínského pavilonu na Cibulce okolo roku 1820. Muzeum hlavního města Prahy, inv. č. H 0176 51.

Obr. 21. Pavilon na Cibulce po obnově. Foto: Milena Andrade Dneboská, 2021.

22

23

24

25

Obr. 22. Detail mandarína s parapletem na špičce čínského pavilonu v postupimské zahradě Sansoucci. Foto: Lenka Křesadlová, 2021.

Obr. 23. Detail Číňanů s parapletem na orientální bažantnici v Moritzburgu. Foto: Lenka Křesadlová, 2021.

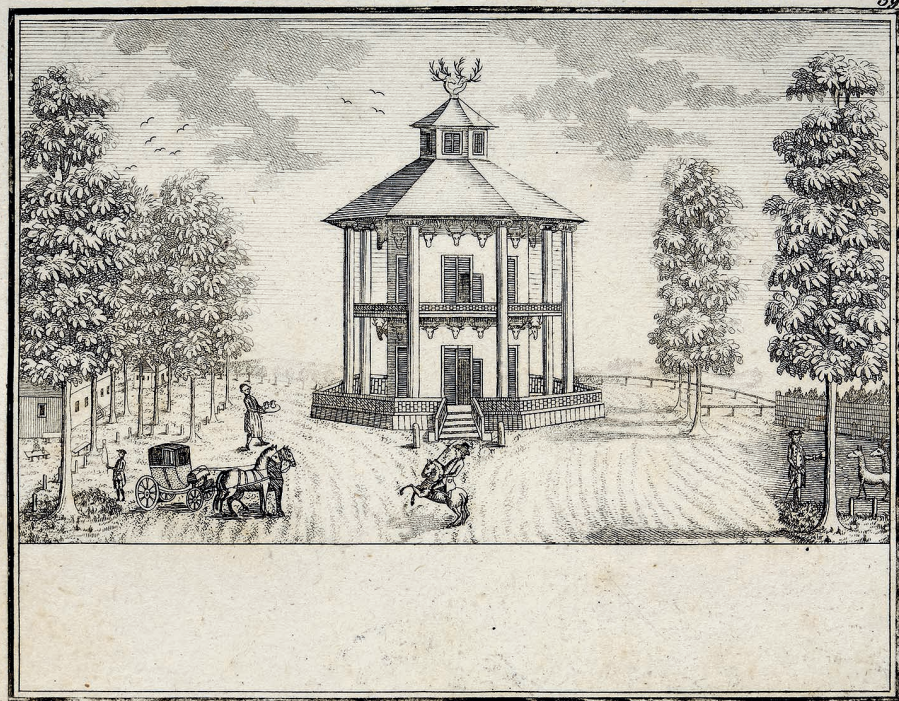
Obr. 24. Současný stav usedlosti u pavilonu Bulovka. Foto: Milena Andrade Dneboská, 2019.

Obr. 25. Vyhlídkový pavilon u Náměstí nad Oslavou. Foto: Lenka Křesadlová, 2020.

Obr. 26. Pavilon ve farní zahradě v Dolanech u Olomouce. Foto: Alžběta Ambrožová, 2021.

26

Wien, bey R. Sammer, Buchhändler beym Kärnthertore.

27

Obr. 27. Pavilon ve vídeňském Prátru na vyobrazení z roku 1838. NPÚ, ÚPS v Praze, SZ Benešov nad Ploučnicí, BP01904/023.

především v zámecké zahradě začaly uplatňovat prvky typické pro tehdy aktuální sentimentální zahrady, jak ukazuje dochovaný plán z roku 1809.²¹ Na něm je zakreslen také půdorys osmibokého čínského pavilonu v jednom z bývalých barokních bosketů. Nejstarším nalezeným vyobrazením pavilonu je až fotografie z konce 19. století. Ta zachycuje stavbu prolomenou čtveřicí oken a dveřmi s hrotitým záklenkem. Střeše pavilonu dominovala robustní lucerna opět s velkými okny a záklenkem ve tvaru trojlístu, jejíž stříška byla ukončena vázou. Na výrazně přečnívajících výběžcích patrové střechy visely zvonky. Stavba se zde jeví jako v dobrém technickém stavu. Ve 20. století začala být zanedbávána její údržba, což vedlo ke ztrátě řady konstrukčních detailů a později i k celkové degradaci celodřevěné konstrukce. V roce 2020 byla provedena kompletní obnova pavilonu. Vzhledem ke stavu konstrukcí muselo být přistoupeno k vytvoření kompletní repliky dle dobových podkladů, především již zmíněné fotografie. Jedná se pravděpodobně o nejstarší dochovaný celodřevěný čínský pavilon na území České republiky. I když zcela ztratil autenticitu materiální substance, autenticita koncepce a historická integrita objektu zůstává zachová-

na. Obdobnou konstrukci lze nalézt na vyobrazení čínské voliéry na plánech zámecké zahrady ve Veselíčku nebo v Jinošově.

Do stejného časového období (1804) spadá ještě výstavba tzv. Mayerova pavilonu na skalním výběžku tzv. Jeleního skoku nad Karlovými Vary. Jeho výstavbu financoval obchodník Franz Mayer. Jednalo se o jednoduchý dřevěný pavilon, u kterého osm sloupů vynášelo jehlancovou stříšku krytou šindelem, zakončenou pagodovitě tvarovanou hrotnicí původně pravděpodobně se zvonkohrou. Vyhledku vymezovalo subtilní zábradlí z odkorněných větví. Později byla střecha pokryta plechem a obvodové zábradlí z přírodních větví nahradily hmotnější opracované trámky. V této době stavba získala také současnou barevnost kombinující žlutou, zelenou a červenou barvu. Pavilon byl kompletně opraven v roce 2000.

Tento pavilon je cenným příkladem jednoduchých dřevěných orientálních stavbiček, jejichž návrhy byly nejčastěji publikovány v dobových vzornících, ale na našem území jich bylo zjištěno poměrně málo a téměř všechny již zanikly. Jeho původní vzhled měl přírodnější charakter pravděpodobně bez výrazné barevnosti (šindelová střecha, zábradlí). Současný vzhled více odpovídá vkusu druhé poloviny 19. století.

Pavilony v Praze-Košířích

U usedlosti Cibulka na okraji Prahy nechal bývalý pasovský biskup Leopold Linhart Thun-

-Hohenstein (1748–1826) v letech 1817–1826 vybudovat zahradní areál s programovými komponenty sentimentálních zahrad jako poustevnou, umělou jeskyní, antickým chrámem a také čínským pavilonem. Čínský pavilon ideově navazoval na terasu nedaleko domu, na jejímž zábradlí byly umístěny čtyři sochy Číňanů. Od ní se po hraně svahu lemované řadou dubů přicházelo k pavilonu, který sloužil také jako místo výhledu. Dobové vyobrazení z první třetiny 19. století zachytilo patrový osmiboký zděný pavilon, jemuž orientální vzhled propůjčovala především střecha. Na přízemní část většího průměru s pěticí oken a dvěma vstupy navazovala menší prostora v patře se sedmi okny a jedním vstupem doplněným vnějším vyhlídkovým ochozem. Ten byl původně lemován dřevěným zábradlím. Horní část stavby byla přístupná mohutným vnějším dvojramenným schodištěm. Na jeho vrcholu stály dvě sošky pravděpodobně Číňanů, které se nedochovaly. Světlá monochromní fasáda celé stavby kontrastovala se zelenou barvou dřevěných okenic v patře a střechou modré barvy. Okraj úzce jehlancové prohnuté střechy zdobilo 48 různobarevných skleněných zvonečků, které plnily funkci zvonkohry. Pavilon byl někdy označován také jako „Čínský větrník“, a to díky několika lopatkám roztáčejícím pomocí větru měděnou sošku Číňana s paraplíčkem umístěnou na jeho střeše.²² O vnitřní výzdobě a vybavení pavilonu nebyly nalezeny bližší zprávy. Při pozdějších úpravách bylo dřevěné zábradlí nahrazeno kovovým. Na nejstarším dobovém vyobrazení se zdá, že původní střecha byla pokrytá plechem, mladší již zachycují stávající šindel. Ve 20. století byla z vrcholu střechy odstraněna figura Číňana, lopatky pohánějící celý mechanismus zmizely ještě dříve. Z přízemní místnosti se postupně stal volně průchozí sál. Čínský pavilon na Cibulce zůstal na přelomu 20. a 21. století bez potřebné údržby a chátral. Následně proběhla jeho rozsáhlá obnova dokončená v roce 2021.²³

Čínský pavilon v usedlosti Cibulka se od vzorníkových předloh i většiny dochovaných staveb tohoto typu odlišuje originálně řešeným mohutným vnějším dvouramenným schodištěm, které stavbě dodává na monumentálnos-

■ Poznámky

²¹ Božena Víchová – František Vícha – Tomáš Vícha, Dvě Moravská barokní sídla a jejich zahrady, in: *Památky Vysociny: sborník NPÚ ÚOP v Telči*, Telč 2010, s. 92–109.

²² Původní měděná soška je uložena v Muzeu hl. m. Prahy.

²³ Šárka Komendová, *Košířská usedlost Cibulka v době působení Leopolda Linharta hraběte Thuna* (bakalářská práce), KT FUK, Praha 2009.

28

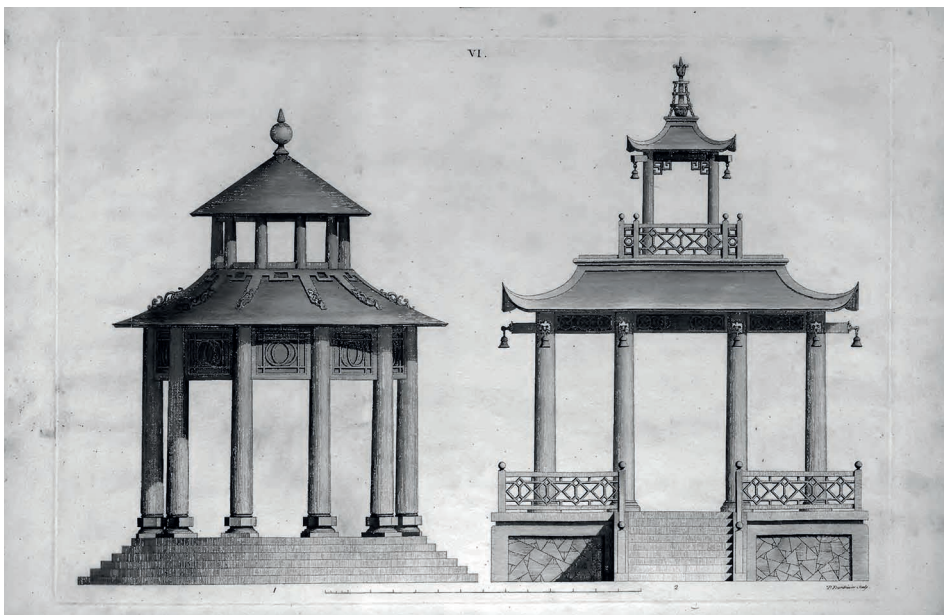

29

Obr. 28. Čínský pavilon v Podzámecké zahradě v Kroměříži v první polovině 20. století. Fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Kroměříži.

Obr. 29. Stav čínského pavilonu v Kroměříži před probíhající obnovou. Foto: Petr Hudec, 2012.

Obr. 30. Vyrobení čínských pavilonů v knize *Designs of Chinese Buildings...* od Williama Chamberse. Převzato z: William Chambers, *Designs of Chinese Buildings: Furniture, Dresses, Machines, and Utensils*, London 1757, obr. VI.

30

ti, ale zároveň jí ubírá orientální lehkost. Architekturu zděných částí pavilonu lze obecně označit za klasicistní. Podobně mohutné schodiště, ale jiné konstrukce, měl také pavilon v oboře v Dvořhradí. Za zajímavý prvek lze označit sošku Čiňana s paraplíčkem na vrcholu stavby. Obdobný motiv byl použit například na střeše čínského pavilonu v Sanssouci nebo orientální bažantnice v Moritzburgu, ale nikoli v kombinaci s mechanickým zařízením, které umožňovalo otáčení figury či figur. Je potěšující, že se plánuje návrat tohoto originálního prvku na střechu pavilonu.

V dnešní pražské čtvrti Košíře zůstal dochován ještě jeden orientální pavilon, a to v usedlosti Bulovka.²⁴ O době jeho vzniku nebyly nalezeny přesnější údaje, poprvé je zachycen na mapě stabilního katastru z roku 1838. Pro umístění pavilonu bylo vybráno nejvýše položené místo areálu, jednalo se tedy funkčně opět o vyhlídkový pavilon. Přízemní šestiboká stavba, ukončená prohnutou úzce špičatou jehlanovou střechou krytou šindelem, byla umístěna na rozměrnější šestiboké podestě vyzděné z cihel. Její okraj vymezovalo zděné zábradlí. Takto pavilon zachytily nejstarší fotografie z konce 19. století. Pětice oken měla záklenek ve tvaru lomeného oblouku a byla opatřena dřevěnými okenicemi s žaluziemi. Do pavilonu se ze zahrady vstupovalo po dvou schodech. Světlá barva fasády kontrastovala s tmavým zábradlím, okenicemi a střechou. Dnes chybí pavilonu jak zděné zábradlí terasy, tak okenní a dveřní výplně. Fasáda i střecha však byly opraveny. Střecha je ale nově pokryta asfaltovým šindelem. Stavba stále plní svou funkci pohledové dominanty a vyhlídkového místa,

i když její autenticita materiální substance a koncepce byla výrazně snížena.

Dominanta v krajině

Funkce místa výhledu je u dochovaných staveb inspirovaných Dálným východem na našem území nejčastější. Před nárůstem okolní vegetace ji plnil také pavilon kruhového půdorysu, který nechal v parkově upravené krajině postavit Jindřich Vilém III. Haugwitz (1770–1842), majitel panství Náměštl nad Oslavou. Byl situován na okraj svahu nad údolím řeky Oslavy v prostoru nazývaném „Heinrichslust“ (Vlčí kopce). Pro zajištění lepšího výhledu byl umístěn na kamennou podestu, kterou překonává několik schodů. Úzká okna ukončená záklenkem v podobě oslího hřbetu nejsou rozmístěna rovnoměrně okolo celé zdi, ale nacházejí se pouze v části směřující do údolí. Stavbu kryje jehlanová plechová střecha s přesahujícím okrajem. V interiéru je možné vidět dřevěnou konstrukci krovu.²⁵ Stavba prošla obnovou a je v dobrém technickém stavu. Zatímco se střecha stavby svým tvarem hlásí spíše k inspiracím z Dálného východu, tvar oken více odpovídá blízkovýchodním předlohám. Pavilon ve své architektuře tyto orientální vlivy propojuje.

■ Poznámky

²⁴ Božena Pacáková-Hošťálková, *Pražské zahrady a parky: méně známé*, Praha 2001, s. 8.

²⁵ Barbora Dohnalová – Markéta Flekalová, Náměšťsko, in: Karel Kuča (ed.), *Krajinné památkové zóny České republiky*, Praha 2015, s. 270–271.

31

32

33

34

Obr. 31. Marie von Ebner-Eschenbachová sedící v čínském pavilonu ve Zdislavicích. NPÚ, ÚPS v Kroměříži, mobilní fond SZ Buchovice, inv. č. BC 13013.

Obr. 32. Současný stav pavilonu ve Zdislavicích. Foto: Lenka Křesadlová, 2017.

Obr. 33. Detail výzdoby pavilonu ve Zdislavicích. Foto: Lenka Křesadlová, 2017.

Obr. 34. Dobová fotografie zahradního pavilonu v Zámrsku z první poloviny 20. století. Sbírkový Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, inv. č. 22D-04922.

Pavilon ve farní zahradě

Odlišná kombinace různých orientálních vlivů našla své uplatnění v architektuře a výzdobě patrového pavilonu postaveného, dle letopočtu na omítce, v roce 1844 v zahradě fary v Dolanech u Olomouce. Jedná se o osmibokou stavbičku s patrem přístupným po vnějším schodišti. Patro i vnější vyhlídkový ochoz kryje stanová střecha. Přízemí pavilonu je zděné, patro se schodištěm, ochozem, zábradlím a podpůrnými sloupy je postaveno ze dřeva. Střechu ve tvaru jehlanu původně kryl šindel, později břidlice. Dle popisu z roku 1979 střecha vrcholila „kovovým hrotem zdobeným ve třech etážích fasetovým knoflíkem a stříškou, na jejíž hrotech jsou zavěšeny kovové přívěsy, vrchol ukončuje půlměsíc z bílého plechu“.²⁶ Do dnešních dnů se dochoval pouze kovový hrot bez ozdob. V interiéru nejsou patrné známky žádné výmalby. Stavba prošla obnovou a je v dobrém technickém stavu.

Svým pojetím se stavba blíží architektuře dochovaného centrálního patrového pavilonu ve vídeňském Prátru. Na popud Josefa II. byl do této podoby přestavěn v letech 1781–1783 dle projektu Isidora Canevaleho. Následně se stal předlohou pro řadu dalších především loveckých pavilonů budovaných v oborách a odtud se tato inspirace mohla šířit i dále. Pavilon v Dolanech je příkladem patrové stavby, jejíž přízemí i patro mají shodnou hmotu. Tento typ byl v dobových vzornících u patrových staveb častý, ale většina na našem území identifikovaných staveb měla průměr místnosti v horním patře zmenšený o hmotu vyhlídkového ochozu. Toto je jediný v rámci výzkumu identifikovaný

■ Poznámky

²⁶ E. Šimáčková, *Letohrádek Dolany*. Evidenční list kulturní památky, 1979, www.pamatkovykatalog.cz/altan-12187840, vyhledáno 10. 9. 2021.

35

36

Obr. 35. Čínský pavilon v Opočně. Foto: Lenka Křesadlová, 2021.

Obr. 36. Spadlý pavilonek na ostrově v Růžovém rybníce. Foto: Lenka Křesadlová, 2020.

a dochovaný pavilon této konstrukce u nás.

Pavilony ze závěru 19. století

V okrese Kroměříž se z 80. let 19. století dochoval čínský pavilon přímo v Podzámecké zahradě v Kroměříži a v nedalekých Zdislavicích. Typologicky se však jedná o dvě rozdílné stavby.

Historii biskupské a později arcibiskupské Podzámecké zahrady v Kroměříži lze v pramelech sledovat od 16. století. Orientální vlivy našly v její kompozici uplatnění hned v několika vývojových etapách. Poprvé jsou doloženy v sentimentální zahradě olomouckého arcibiskupa Antonína Theodora Colloredo-Waldsee (arcibiskupem 1777–1811) v posledním desetiletí 18. století (čínský pavilon, rybářský domek, obloukový most). V hojně míře se uplatnily i v krajinářské kompozici zakládané podle projektu Antona Archeho (1793–1851) před polovinou 19. století (Mandarinův domek, Fantazijní most, obloukový most, čínské parapíčko, mechanická loutka Čiňana).²⁷ Dochován však zůstal pouze jediný čínský pavilon vystavěný na ostrově v Divokém rybníce za arcibiskupa Bedřicha z Fürstenberka (arcibiskupem 1853–1892). Postaven byl pravděpodobně v 80. letech 19. století, ale přesnější rok nebyl zjištěn. Z dochovaných čínských pavilonů se svým vzhledem nejvíce blíží originálním orientálním předlohám. Jedná se o jednoduchou dřevěnou stavbu stojící na výrazné podnoži, k níž vedou dva pískovcové schody. Podnož, trojnásobně sružené sloupy i zábradlí měly bílou barvu. Nápadně tak kontrastovaly s tmavým, pravděpodobně červeným nátěrem dvoupatrové plechové střechy pavilonu. Ozdoby na výběžích střechy i drak na vrcholu střechy byly žluté (zlaté) nebo také bílé. V určitém období se objevuje barevná výmalba na podhledech střechy.²⁸ Za zajímavou lze označit vegetační úpravu ostrova. Dřeviny byly vysazeny pouze v prostoru za pavilonem, aby zůstal otevřen pohled na stavbu z čelního pohledu i na jeden z boků, který se uplatňoval v dálkovém pohledu na rybník a ostrov z tzv. Dlouhé aleje. Po bocích stavby se na fotografii cca z 20. let 20. století nacházely plochy vymezené kovovými lemovkami, které lze interpretovat jako květinové záhony. Altán nebyl návštěvníkům běžně přístupný, možná byla jeho návštěva při plavbě na lodičce po rybníku. V druhé polovině 20. století neměla stavba ani její okolí dostatečnou péči. Umělý ostrov se začal rozpadat, což narušilo i konstrukci pavilonu. V současné době prochází pavilon postupnou obnovou mimo jiné prostřednictvím veřejné sbírky. Jak už je uvedeno výše, tento pavilon se svým vzhledem nejvíce blíží originálním čínským stavbám

i dobovým předlohám uveřejňovaným ve vzorících na přelomu 18. a 19. století. Nicméně v jeho konstrukci se objevuje řada „evropských“ detailů jako hlavice sloupů, kanelování apod. Typologicky cenné je i jeho spojení s vodou, respektive umístění na ostrově, které bylo v minulosti oblíbené (Červený Dvůr, Jirny, Lednice).

Čínský pavilon ve Zdislavicích ze stejného období je výjimečný spojením s významnou osobností kulturního a společenského života. Byl postaven v zahradě hraběte Adolfa Dubského z Třebomyslic (1833–1911) ve Zdislavicích, kde se nachází výstavný zámek z konce 18. století.²⁹ Autorem plánů pavilonu a pravděpodobně i dalších staveb v zahradě byl jeho zeť, diletuující architekt Mořic Ebner-Eschenbach (1815–1898).³⁰ Vytvořil je v letech 1884–1886 a ve většině detailů se shodují s dochovanou stavbou.³¹ Jedná se o přizemní dřevěnou stavbu osmibokého půdorysu krytou plechovou stanovou střechou ukončenou osmibokou lucernou. Vstupuje se do ní jedinými dveřmi po dvou kamenných stupních. Bohatě zdobené fasádě dominuje šestice iluzorních oken vyplněných malovaným motivem ozdobné mříže. Ve výplni pod parapety se nachází výmalba s motivem lva a stylizovaných rostlin. V sedmé straně stavby je právě dvoukřídlé okno původně osazené vitrážovou výplní. Protilehlé dveře měly v horní polovině prosklenou výplň stejného tvaru i vitráže jako okno. Vnitřní prostor dále osvětlovalo šest oválných oken v horní části fasády a osm kruhových oken v lucerně. Na fasádě se nacházela také řada dřevěných dekorativních prvků, z nichž část již zmizela. V interiéru lze nalézt zbytky štukové i malířské výzdoby a parketové podlahy s motivem hvězdy. Čínský pavilon byl umístěn na

■ Poznámky

²⁷ Lenka Křesadlová – Ondřej Zatloukal, Podzámecká zahrada, in: Ladislav Daniel (ed.), *Arcibiskupský zámek & zahrady v Kroměříži*, Kroměříž 2009, s. 99–120.

²⁸ Jan Štětina, *Operativní průzkum a dokumentace čínského pavilonu v Podzámecké zahradě v Kroměříži*, 2011, nepublikováno, dokumentační fond NPÚ, ÚOP v Kroměříži.

²⁹ Lenka Křesadlová, Zahradní stavby v zámeckém areálu ve Zdislavicích, in: *Ingredere hospes. Sborník NPÚ ÚOP v Kroměříži*, 2008, s. 51–60.

³⁰ Mořic Ebner-Eschenbach (1815–1898) absolvoval Vídeňskou inženýrskou akademii a věnoval se vojenské kariéře. Jeho zálibou byla především fyzika a chemie a své znalosti uplatnil při zdokonalování a vývoji nových zbraní. Byl znám svými osvícenskými „josefinistickými“ názory.

³¹ Moravský zemský archiv v Brně, Fond Rodinný archiv zdislavické větve Dubských z Třebomyslic (G 366), inventurní číslo 537.

37

38

Obr. 37. *Paraplíčko v zámeckém parku v Souticích po roce 1900. Soukromý archiv.*

Obr. 38. *Současný stav paraplíčka v Souticích. Památkový katalog, Soutice – altán. Foto: Šárka Koukalová, 2018.*

uměle vytvořené vyvýšenině tak, aby se z okna otevíral pohled do okolní zvlněné krajiny. V pavilonu je doložen sedací nábytek a pravděpodobně i stůl, u kterého četla a možná i tvořila nejznámější „rakouská“ spisovatelka 19. století Marie Ebner-Eschenbach (1830–1916) rozená Dubská z Třebomyslic, manželka autora projektu stavby. Za celoživotní dílo jí byl udělen nejvyšší rakouský civilní řád – Čestný kříž za umění a literaturu – a jako první žena byla promována čestnou doktorkou vídeňské univerzity. Při četbě v pavilonku ji zachytila dobová fotografie. V současné době není pavilon v dobrém stavu. Jako u jediné stavby z představovaného souboru byl u čínského pavilonu ve Zdislavicích identifikován významný historický kontext, jedno z kritérií nepřímých hodnot památky, vázaný na osobnost Marie Ebner-Eschenbach. Funkcí se jednalo o odpočinkový, ale také vyhlídkový pavilon. Ve výzdobě pavilonu se snoubí orientální prvky především blízkovýchodního charakteru na fasádě s čistě evropskými motivy v jeho interiéru.

Kombinace dvou dobových fenoménů

Z pohledu chronologie je nejmladším dochovaným pavilonem s orientálními prvky pavilon v zámecké zahradě v Zámrsku. Byl postaven na konci 19. století, aby poskytl zázemí pro odpočinek a společenské kontakty členům podnikatelské rodiny Gottů. Osmiboká stavba o průměru cca 4 m byla umístěna na zděné podestě, na niž se vstupovalo ze čtyř stran kamennými schodišti. Subtilní dřevěná konstrukce stěn byla z velké části prosklená a dekorovaná řadou plastických dřevěných prvků. Orientální vlivy refletovala především jehlancová patrová střecha s náznakem lucerny. Konstrukce do oblouku tvarovaných dřevěných žebek překrytých bedněním byla patrná i v interiéru stavby, který byl vybaven velkou středovou lampou, stolem a sedacím nábytkem.³² Vstupy na podestu pavilonu lemovaly podstavce, na nichž stály kamenné vázy se subtropickými rostlinami. V okolí altánu byly v letním období rozestaveny i další teplomilné rostliny v nádobách a nacházely se zde konstrukce pro popínavé růže. Zatímco střecha pavilonu si do dnešních dnů udržela svůj původní vzhled, stěny ztratily barevnost i prosklení. V tomto pavilonu se ukázkově snoubily orientální motivy s detaily lidového stavitelství, velmi populární na konci 19. století. Ztrátou původní kontrastní barevnosti fasády se však tento aspekt stává méně čitelný. Stavba si do dnešních dnů dochovala poměrně vysokou autenticitu materiální substance a zasloužila by si kvalitní obnovu.

Drobné stavby s nejistou budoucností

Střechy dalších dvou přístřešků z první poloviny 19. století poukazují na orientální inspiraci, ale ani jeden není v dobrém stavu. Pavilonek v zámeckém parku v Opočně byl postaven před rokem 1840, kdy je poprvé zachycen na mapě stabilního katastru. Jedná se o celodřevěnou stavbu kruhového půdorysu, respektive o její repliku z druhé poloviny 20. století. Podpůrná konstrukce tohoto přístřešku je krytá šindelem, který je již z části dožilý a rozpadá se. Přístupné je pouze přízemí, i když díky výraznému kruhovému nástavci se čtyřmi okny stavba z odstupe působí jako patrová. Je ukončena úzkou kuželovitou střechou s kovovou hrotnicí. V parku založeném v údolí na říčce s několika rybníky byl pavilon jednou z mála staveb a pohledových dominant. Dá se předpokládat, že byl centrem orientálního okrsku, který doplňovala řada mostů. Stávající mosty prošly obnovou, pavilon na ni čeká.

Velmi kvalitní čínský pavilon se nacházel také v zámeckém parku v Lednici. Byl postaven za účelem prezentace originálních čínských tapet, ale jeho údržba byla natolik náročná, že došlo před koncem 19. století k jeho zboření. Stavby inspirované Dálným východem v parku dále zastupoval drobný pavilon s úzce jehlancovou plechovou střechou podepřenou několika subtilními sloupy postavený na ostůvku v Růžovém rybníce. Lze jej datovat těsně před polovinou 19. století a tvořil pohledovou dominantu dílčí kompoziční jednotky. Přístupný byl pouze s pomocí ložky. V roce 2020 se zřítíl. V lednickém parku byl také obnoven orientální most. Nazýval se též Zvonečkový most podle typu výzdoby, ta však již obnovená nebyla a je doložena pouze na dobových fotografiích.

Parasol, slunečník, paraplíčko

Poměrně málo zpráv bylo v rámci průzkumu nalezeno o populárním prvku zahradních úprav, jakým bývala čínská paraplíčka. Jsou doložena, ale nedochovala se ani v pražské zahradě Kanálka, ani v parku ve Veltrusech, v Podzámecké zahradě v Kroměříži nebo v zámecké zahradě pod hradem Pernštejnem. Zde se nacházelo paraplíčko s látkovou střechou. Protože zaniklo, bylo na jeho místě umístěno nové, s kovovou střechou, vytvořené dle dobových analogií. Jediným nalezeným dochovaným paraplíčkem je torzo stojící v zámecké zahradě

■ Poznámky

³² František Dobrkovský, *Evidenční list nemovitě kulturní památky č. 4137/3/Z*. Pardubice: KSSPPOP, 1986, 3 s.

39

40

Obr. 39. Paraple v obnovené zahradě na Pernštejně. Foto: Michaela Letá, 2020.

Obr. 40. Čínské parapličko v Neuer Garten v Postupimi. Foto: Michaela Letá, 2021.

v Souticích. Pravděpodobně pochází až z konce 19. století a jeho konstrukce je celokovová. Úzce jehlancovou střechu původně zakončovala korouhvička ve tvaru vlajky. Sedávala pod ním také světoznámá pěvkyně Ema Destinová. Oproti dalším v Evropě dochovaným paraplíčkům je tato stavbička poměrně jednoduchá, ale v našem prostředí typologicky vzácná a lze jen doufat, že zcela nezanikne.

IV. Závěr

Stavby připomínající kulturu Dálného východu se staly na přelomu 18. a 19. století téměř povinnou součástí tehdy zakládaných zahradních kompozic, pro něž se používá označení sentimentální zahrada. Tento pojem vyjadřuje snahu tvůrce zahrnout do výsledného díla co nejvíce různorodých zákoutí vyvolávajících v pozorovateli rozdílné nálady a hnutí mysli. Toho bylo dosahováno nejen prací s přírodními prvky, ale především prostřednictvím architektonických komponentů. Kompoziční jednotky, jejichž ústředním motivem se stala stavba s orientálními rysy, měly většinou optimistické vyznění vyvolávající pocit pokoje a radosti, a to v souladu s osvícenským vnímáním národů Dálného východu jako společenstva kladoucích důraz na vnitřní mír a střidmost. S tím spojeným specifickým atributem orientálních zákoutí bylo jejich doplnění příjemným zvukem, a to prostřednictvím skleněných zvonků zavěšených na okraj střechy stavby nebo i do větší zvonkohry na jejím vrcholu. Při snaze o kvalitní obnovu těchto staveb by neměl být tento aspekt opomenut, protože specifická zvuková kulisa tvořila důležitou součást jejich autenticity, a to především autenticity jejich koncepce. U staveb, které se v zahradách objevují až okolo poloviny 19. století a později, již zvonky většinou chybí, nebo byly plechové a nevydávaly zvuk. Bude to dáno i ztrátou původní osvícenské symboliky. V tomto období již šlo spíše o zhmotnění záliby v cizokrajných komponentech obecně.

Dochovaný fond zahradních staveb inspirovaných kulturou Dálného východu není v naší republice příliš početný, ale typologicky je velice rozmanitý a i v evropském kontextu kvalitní. Je obzvláště cenné, že se dochovaly i stavby z našich nejstarších krajinářských parků ve Vlašimi i v Krásném Dvoře. Z typologického hlediska se nám nedochovala žádná stavba koncipovaná jako pavilon „na mostě“, která se v dobových vzornících objevovala velmi často. Její existence je doložena z Podzámecké zahrady v Kroměříži a stále se nachází např. v zámeckém areálu Betliar na Slovensku. Také drobná paraplička jsou vzácná. V autentické podobě bylo nalezeno pouze jediné v zámecké zahradě v Souticích. Z řady orientálními vzory

inspirovaných mostů byl obnoven tzv. Zvonkový most v parku v Lednici a most s obloukovou konstrukcí, tzv. Templový most, v parku Veltrusy. Za unikátní i v evropském kontextu lze označit dochovanou část zdi zámeckého parku v Kladruzech vystavěnou v závěru 19. století v podobě draka.

Ze zaniklých staveb lze obzvláště želeť ztráty čínského pavilonu v bývalé rokokové zahradě v Českých Budějovicích nebo pavilonu v bývalé zahradě Karla Ignáce Clary-Aldringen v pražské Bubenči, které byly zbořeny až v druhé polovině 20. století. Z nejcennějších dochovaných staveb na kvalitní památkovou obnovu a důstojnou prezentaci zatím čeká pavilon nebo lépe čínská scenerie v parku v Krásném Dvoře.

Článek prezentuje dílčí výsledky již ukončeného výzkumu. V celé šíři, včetně již zaniklých objektů, se dané problematice věnuje nová kniha *Stavby s orientální tematikou v památkách zahradního umění v ČR* zpracovaná kolektivem autorů pod vedením Lenky Křesadlové. Nashromážděné informace by měly sloužit jako podklad pro srovnávací analýzu tohoto segmentu památkového fondu především v evropském kontextu.

Odborný článek vznikl v rámci výzkumné činnosti NPÚ jako výzkumné organizace Ministerstva kultury a byl financován z rozpočtu NPÚ.

Ing. Lenka KŘESADLOVÁ, Ph.D.
NPÚ, ÚOP v Kroměříži
kresadlova.lenka@npu.cz

Ing. Michaela LETÁ
NPÚ, ÚOP v Kroměříži
leta.michaela@npu.cz

■ Poznámky

33 Moravský zemský archiv v Brně, f. F 78, Vs Pernštejn, kart. 74, fol. 85–96: Inventarium. *Über die auf der Herrschaft Pernstein... 1806.*